

implementation is an important component direction of the teacher's pedagogical activity, which includes direct work with students, interaction with parents, concluding contracts with employers to organize excursions for schoolchildren to undergo identification with the profession, and hence proper professional self-determination of high school students. Outlined meaningful content of vocational guidance work at school (grades 1-4, grades 5-7 and older grades 8-11), which depends on the form in which it is held. The criteria for determining the effectiveness of career guidance work are specified the level of students' readiness for professional self-determination.

Indicators of personal students self-determination is the formation of interests and inclinations, distinguishing one's own abilities, correlation of the desired professional choice with individual opportunities, acquiring knowledge about the needs of society in one or another profession and features of the labor market, the formation of skills to take into account one's own characteristics, the preparation of a professional self-realization plan and its backup option. It is given characteristics of the system of vocational guidance work at school, which we consider with positions of its integrity and content-structured work of the teacher. It is proved that such work should include: professional diagnosis, professional consultation, professional selection, professional adaptation, vocational training.

The importance of conducting school career guidance events for definition of individual professional trajectory by students and outlined directions of career guidance work at school, related to organizational methodical work, conducting career guidance to provide professional information to students; extracurricular work with students, individual consulting, external interaction with participation in future educational events institutions, organization of work with parents and teachers, quality monitoring implementation of the career guidance program at school and the acquisition of professional skills by students. It was concluded that there is a modern vocational guidance work effective if each student is convinced of what has been done by them, the choice is the best of all possible and corresponds to his or her abilities and aspiration

Key words: *professional choice, professional orientation; career guidance work of a teacher; institution of general secondary education, professional formation.*

УДК 371.133+37.041(45)

Леоніда Пісоцька

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

ORCID ID 0000-0003-2938-125X

DOI 10.24139/2312-5993/2023.01/333-341

САМООСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГА В КОНТЕКСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ М. М. ДАРМАНСЬКОГО

У статті розглянуто роль самоосвіти особистості педагога, зокрема, проаналізовано її роль у науково-практичній діяльності відомого сучасного педагога-науковця М. М. Дарманського. В контексті наукової розвідки вказано на роль самоосвітньої діяльності педагогів у їхньому професійному становленні, а також проаналізовано погляди на сутність самоосвітньої діяльності педагогічних працівників.

Ключові слова: *самоосвіта, самоосвітня діяльність, науково-практичний доробок, педагогічна персоналістика, науково-педагогічні погляди, М. М. Дарманський.*

Постановка проблеми. Національною доктриною розвитку освіти в Україні сформульовано, що основною метою системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, виховувати покоління, здатне навчатися протягом життя. Освіта XXI століття – це освіта людини. Її стержень – розвивальна, культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку. Життя в умовах, що постійно змінюється, потребує від педагогічних фахівців регулярно розв'язати нові, нестандартні проблеми. Позитивні наслідки самоосвітньої діяльності педагога можлива у тому випадку, коли вона відповідно організована, добровільна й усвідомлюється особистістю як важлива соціально-педагогічна і методична потреба

Педагогічна професія вимагає від своїх представників не тільки вміння передавати знання, але й постійної самовдосконаленості. Саме тому проведення досліджень з питань роботи педагогічних працівників є важливою складовою у забезпеченні якісної освіти.

Актуальність проведення досліджень педагогічних персоналій пояснюється кількома причинами. По-перше, роль педагогів у формуванні молодого покоління надзвичайно висока, тому потрібно знати, які особистісні і професійні якості вони мають, і як це впливає на результати навчання дітей. По-друге, педагогічна система постійно розвивається і змінюється, тому необхідно вивчати, які підходи і методи роботи працюють краще, і що можна покращити. По-третє, дослідження педагогічних працівників дають змогу виявити потреби в додатковій підготовці і підвищенні кваліфікації, що сприяє вдосконаленню освіти в цілому.

Відомим освітянином, управлінцем, науковцем на Поділлі є Микола Миколайович Дарманський, який як високо освічена людина, надавав великого значення проблемі самоосвіти в розвитку особистості педагога і у професійному становленні. Він власним прикладом спонукав колег та студентів до постійної самоосвіти, основою якої є робота з книгою та іншими літературними джерелами (Берега В., 2008). Про постійне самовдосконалення, саморозвиток М. М. Дарманського розповідають його зноски і посилання, які він робив у наукових працях. Вражає не тільки їх кількість, але й характер. Вони розкривають багатогранність інтересів М. М. Дарманського, вказують на глибоке почуття відповідальності за будь-яку справу.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз літературних джерел показав, що науково-педагогічна спадщина М. М. Дарманського не за-

лишається поза увагою досліджень В. Береки, О. Галуса, О. Завальнюка, І. Дарманської, Л. Зданевич, Б. Крищука, Н. Ничкало, О. Олицької, Л. Пісоцької, В. Слюзко, Ю. Собко, Ю. Телячого, В. Шайноги, І. Шоробури та ін. У останніх наукових публікаціях подано аналіз його наукових досягнень та результати впровадження його науково-педагогічних ідей і управлінських підходів у практичну освітянську площину.

Мета статті. Мета статті – розкриття сутності самоосвітньої діяльності педагога у становленні його особистості та професійної майстерності на царині науково-практичної діяльності М. М. Дарманського.

Методи дослідження – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, бібліографічний, біографічний.

Виклад основного матеріалу. Микола Миколайович Дарманський увійшов в історію Хмельниччини та України як громадський діяч, педагог, реформатор освіти і науки, патріот–інтелігент, талановита, непересічна особистість (Шайнога В., 2007), який вважав, що головне завдання кожного педагога – забезпечити умови для власного розвитку, самореалізації і самоосвіти. Він вважав, що розвиток особистості педагога нерозривно пов'язаний з його прагненням до самостійного поповнення своїх знань.

На основі аналізу його наукової спадщини можемо стверджувати, що М.М.Дарманський постійно приділяв увагу питанням наступності та неперервності освітньої діяльності, навчанню педагога протягом всієї педагогічної діяльності. Більше того, самоосвіта – одна з важливих форм системи безперервного підвищення кваліфікації педагогів, – така думка М.М.Дарманського (Дарманський, 1997, с. 267). Саме цій проблемі присвячене науково-практичне видання з досвіду роботи «Форми і методи спільної діяльності органів управління освітою в регіоні, інституту удосконалення вчителів та педагогічних вузів по реалізації завдань неперервної педагогічної освіти педагогічних кадрів» (Дарманський, 1991).

Акцентуємо увагу на думці М. М. Дарманського про те, що еволюція системи освіти та професійної підготовки у сучасному світі спрямована на розвиток неперервної освіти на протязі всього активного життя особистості. Неперервна освіта за своєю фундаментальною соціальною значимістю є пріоритетним напрямом для педагогічної науки. Неперервна освіта – це не просте доповнення базової освіти різноманітними формами підвищення кваліфікації. Принцип неперервності має більш глибоке значення і передбачає постійний

зв'язок суспільства і особистості, передбачає постійний, поступовий перехід від нижчих ступенів знання до вищих, забезпечуючи неперервний підйом освітньої діяльності в цілому. Ці положення і думки особливо актуальні сьогодні у зв'язку з прийняття постулату відносно освіти упродовж всього життя (Дарманський, 1991, с. 3).

У процес неперервної освіти М. М. Дарманський також включав і самоосвіту, зокрема, систематичну роботу з книгою, методичними матеріалами, періодичними виданнями, участь у роботі науково – практичних конференцій, семінарів тощо. Це, на його думку, повинно стосуватися і педагогів професіоналів, і педагогів-початківців, у тому числі і студентів. Він активно підтримував визначення самоосвіти, яке дав М. М. Солдатенко: «Самоосвіта – це процес, який здійснюється за внутрішньою потребою людини, за її власною ініціативою і ставить на меті задоволення різнобічних інтересів і запитів, розширення світогляду, вирішення задачі самовиховання та підвищення професійного рівня спеціаліста» (Солдатенко, 2002, с. 26). Акцентуємо увагу на тому, що самоосвіта – це самостійне поповнення знань із різних джерел з урахуванням інтересів, схильностей кожного конкретного педагога.

Потреба у самоосвіті і самоудосконаленні виникає ще на лавах педагогічного вишу. І тому М. М. Дарманський вважав, що діяльність педагогічного вузу мусить бути спрямована, в першу чергу, на розвиток творчої особистості майбутнього педагога, раціональну організацію навчально–виховного процесу та керівництво формуванням загальних та індивідуальних навичок студентів, їх підготовку до неперервної самоосвіти та самовиховання. Мета навчального процесу не дати готові знання на все життя, а сформувати вміння самостійного навчання протягом усього життя, сформувати потреби, звички, розуміння того, що самонавчання має бути однією з найважливіших рис способу жити у сучасних умовах. Кожен педагог має пам'ятати, як стверджував М. М. Дарманський, що учитель доти учитель, доки він вчиться сам і основним видом цього навчання він вважав самоосвіту (Дарманський, 1997, с. 268). Як ми уже зазначали, саме вона займає чільне місце у структурі неперервної освіти вчителя. Самоосвіта розглядається ним особисто, як самостійна система роботи з набуття знань, умінь і навичок, з розвитку наукового світогляду, творчих здібностей, розширенню досвіду ціннісного відношення до світу. Її каталізатором, на його думку, повинна стати система форм організації допомоги у професійному удосконаленні педагогів, що

передбачає діяльність предметних методичних об'єднань, шкіл передового педагогічного досвіду, семінарів на базі методичних кабінетів та опорних шкіл, педагогічні читання на рівні школи, міста, району, області, країни, науково-методичні конференції, курси і семінари при інституті удосконалення вчителів (сьогодні – інститут післядипломної педагогічної освіти), педагогічних інститутах (Дарманський, 1991, с. 3–5). Дослідженнями доведено, що самоосвіта, як самостійна робота з набуття знань, умінь і навичок, з розвитку наукового світогляду, творчих здібностей, розширення досвіду ціннісного відношення до світу, є ланкою неперервної освіти. Самоосвіта педагогічного працівника навчального закладу забезпечить неперервність освіти протягом всього життя, з'єднає всі види цієї освіти. Самоосвіта, саморозвиток, самовдосконалення – одночасно і право, і обов'язок кожного працівника. Це підтверджується статтями 8 і 59 Закону України «Про освіту». У 8 статті цього Закону говориться, що самоосвіта є одним із видів освіти, а саме «передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям, а 59 стаття цього нормативно-законодавчого документа вказує, що «професійний розвиток педагогічних і науково-педагогічних працівників передбачає постійну самоосвіту, участь у програмах підвищення кваліфікації та будь-які інші види і форми професійного зростання» (Закон України «Про освіту», 2017).

Аналіз науково-практичної спадщини доводить, що М. М. Дарманський вважав важливою функцією, котра мотивує педагогів до самоосвітньої діяльності, є засоби управлінського впливу. Під ними він розумів систему чинників, завдяки яким особистість педагога саморозвивається. Вони різняться між собою за змістом, спрямованістю і тривалістю. Відтак він підтримав нашу думку про те, що реалізація права на самоосвіту пов'язана зі створенням низки умов, більшість яких є компетенцією керівника навчального закладу та установ післядипломної освіти. По-перше, педагога слід психологічно, морально орієнтувати на самоосвіту і саморозвиток; по-друге, акцентувати увагу на проблемах самоосвіти, прищеплювати навички самоосвітнього пошуку та опрацювання необхідної інформації; по-третє, слід вчасно надавати кваліфіковану консультативну допомогу. Враховуючи це, керівник навчального закладу на початку навчального року має надати таку

допомогу, залучивши до цього заступників, психолога, а то й працівників інституту післядипломної педагогічної освіти; по-четверте, створювати педагогічним працівникам умови для вільного доступу до інформаційних джерел; по-п'яте, підтримувати і заохочувати прагнення педагогів до самоосвіти, саморозвитку (Пісоцька, 2009). Забезпечивши ці умови, ми переконані, що це дасть можливість педагогічним працівникам уникнути формального підходу при складанні планів самоосвіти та відчутти її реальну необхідність. М. М. Дарманський вважав, що у план самоосвіти обов'язково має входити тема самоосвіти і форма та термін звітності. Звіти, радив Микола Миколайович, заслуховувати на засіданнях педагогічних рад або проводити у формі консультацій для інших педагогів і застерігав, щоб не звести звітність до формальності. Як наслідок, науково-теоретичні знання, якими володіє один педагог, стають надбанням багатьох, формується творчий підхід до роботи, ініціативність, доброзичливість, демократичність у спілкуванні та виборі методів і прийомів у роботі, відкритість (Дарманський, 1997).

Аналіз педагогічних досліджень дає можливість аргументувати те, що роль науково-методичного керівництва у формуванні стійкої мотивації до самоосвіти важко переоцінити, оскільки організація самоосвіти педагогів є однією з найважливіших індивідуальних форм роботи. Керівництво самоосвітою потребує планомірності та послідовності, чіткого виконання і своєчасної методичної допомоги. М. М. Дарманський узагальнив основні принципи, які лежать в основі планування самоосвітньої діяльності педагогів: відповідності теорії та практики; перспективності; педагогічної доцільності; об'єктивності; комплексності; конкретності; дотримання реальних термінів; доступності й посильності кожного педагога; персональної відповідальності за якість самоосвіти (Дарманський, 1997).

Керівник закладу освіти повинен диференційовано підходити у наданні допомоги педагогічним працівникам з питань самоосвіти, тоді вона буде позитивно впливати на освітній процес закладу, і знати, що спонукає педагога до самоосвіти. Ці спонукання, на думку М. М. Дарманського можуть бути різними, а саме: намагання знайти нове зі своєї спеціальності; добре підготуватися до занять; бути ерудованим у спілкуванні з людьми; власна переоцінка у сфері праці й поза нею; бажання добре підготуватися до атестації; працювати на рівні сучасних вимог; внутрішні потреби у знаннях; обмаль знань; бажання наслідувати приклад колег; вимога адміністрації, заняття під впливом колективу.

Таким чином, аргументуємо, М. М. Дарманський вважав, що позитивні наслідки самоосвітньої роботи можливі у тому разі, коли вона усвідомлюється особистістю як соціальна потреба і рушійною силою створення необхідних психолого-педагогічних умов для заняття самоосвіти є управлінська діяльність адміністрації навчального закладу. Крім того, він вважав, що успіх налагодження самоосвітньої діяльності педагогічних працівників закладів залежить від організації взаємодії з науковими, управлінськими, культурними та іншими освітніми закладами і центрами всіх рівнів підпорядкування (Дарманський, 1991).

М. М. Дарманський надавав важливого значення самоосвіті самих керівників закладів освіти. Аналізуючи його дослідження, практичний досвід, ми дійшли висновку, що керівник педагогічного колективу мотивований до самоосвіти яскраво вираженою пізнавальною спрямованістю особистості, умінням керувати пізнавальною діяльністю, всім своїм педагогічним досвідом, всією структурою управлінської діяльності, внутрішньою установкою на зовнішні впливи, самопізнання власної особистості. Фактично керівник володіє мотиваційною і методичною готовністю до самоосвіти, оскільки цього від нього вимагає сама управлінська діяльність. Чільне місце при формуванні самоосвітніх навичок і потреб, надавав М. М. Дарманський, періодичним фаховим виданням.

М. М. Дарманський наголошував на створенні та активізації роботи авторських колективів для підготовки посібників на регіональному рівні, інструктивно-методичних рекомендацій та за погодженням з Міністерством освіти впроваджувати їх у практику (Дарманський, 1997, с. 269).

Висновки. Отже, самоосвітня діяльність педагога є ключовим фактором у його професійному становленні та розвитку особистості. Розвиток творчих здібностей, здатності до самовдосконалення та постійна увага до нових інноваційних методів навчання є важливими елементами у процесі навчання та виховання учнів. Таким чином, аналіз науково-практичної спадщини М. М. Дарманського дає можливість стверджувати, що педагогу потрібно не лише постійно бути у пошуку нових форм організації освітнього процесу, а й шукати інноваційні підходи до підвищення професійного рівня педагогів у контексті самоосвітньої діяльності, оскільки якість освітнього процесу залежить від особистого потенціалу кожного педагога. Враховуючи внесок М.М.Дарманського в розвиток науково-педагогічної думки,

можна стверджувати, що його погляди є актуальними й сьогодні, тому вивчення й аналіз його досліджень має важливе значення для сучасних педагогів та науковців.

ЛІТЕРАТУРА

- Берека, В. Є. (2008). Він завжди з нами. *Треті педагогічні читання пам'яті М. М. Дарманського: актуальні проблеми сучасної педагогічної освіти: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 3 квіт. 2008 р.)*. (с. 5–8). Хмельницький: ХГПА. / Bereka, V. Ye. (2008). He is always with us. *Third Pedagogical Readings in Memory of M. M. Darmanskyi: Current Issues of Modern Pedagogical Education: Proceedings of All-Ukrainian Scientific-Practical Conference*. (pp. 5–8). Khmelnytskyi: KhHPA.
- Дарманський, М. (1997). *Соціально-педагогічні основи управління освітою в регіоні*. Хмельницький: Поділля. / Darmanskyi, M. (1997). *Social and Pedagogical Foundations of Education Management in the Region*. Khmelnytskyi: Podillia.
- Дарманський, М. (1991). *Форми і методи спільної діяльності органів управління освітою в регіоні, інституту удосконалення вчителів та педагогічних вузів по реалізації завдань неперервної педагогічної освіти педагогічних кадрів: Науково-практичне видання з досвіду роботи*. Хмельницький: ЦНТЕІ. / Darmanskyi, M. (1991). *Forms and Methods of Joint Activity of Education Management Bodies in the Region, Institute for the Improvement of Teachers and Pedagogical Universities in the Implementation of Continuous Pedagogical Education of Pedagogical Personnel: Scientific-Practical Publication based on Work Experience*. Khmelnytskyi: TSNTEI.
- Закон України «Про освіту»: прийнятий 09.09.2017 р. (зі змінами). (2017). Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> / Law of Ukraine «On Education»: adopted on September 9, 2017 (with changes). (2017). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- Пісоцька, Л. С. (2009). Актуальні проблеми управління розвитком дошкільної освіти в Україні. Хмельницький: ХГПА. / Pisotska, L. S. (2009). *Current Issues of Preschool Education Development Management in Ukraine*. Khmelnytskyi: KhHPA.
- Солдатенко, М. М. (2002). Методологічні аспекти організації самостійної пізнавальної діяльності студентів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*, 2, 24–30. / Soldatenko, M. M. (2002). Methodological Aspects of Organizing Independent Cognitive Activity of Students. *Continuous Professional Education: Theory and Practice*, 2, 24–30.
- Шайнога, В. (2007). Спогади про М. М. Дарманського. *Педагогічна спадщина М. М. Дарманського в контексті сучасних реалій: матеріали Других педагогічних читань пам'яті М. М. Дарманського* (5 квіт. 2007 р.). (с. 8–15). Хмельницький: ХГПА. / Shainoha, V. (2007). Memories of M. M. Darmanskyi. *Pedagogical Heritage of M. M. Darmanskyi in the Context of Modern Realities: Proceedings of the Second Pedagogical Readings in Memory of M. M. Darmanskyi* (April 5, 2007). (pp. 8–15). Khmelnytskyi: KhHPA.

SUMMARY

Pisotska Leonida. Self-Education Activities of a Teacher in the Context of the Scientific and Pedagogical Views of M. M Darmanskyi.

The purpose of the article is to reveal the essence of the self-educational activity of a teacher in the formation of their personality and professional skills in the context of the scientific and practical activity of M. M. Darmanskyi. It is noted that today pedagogical activity requires its representatives not only to have the ability to convey knowledge but also to constantly improve themselves. Therefore, research on the work of pedagogical workers is an important component in ensuring quality education. Using methods of scientific research, such as analysis, synthesis, comparison, generalization, bibliographic, and biographical research, the essence of M. M. Darmanskyi's scientific and pedagogical views on the role of self-educational activity in the professional development of pedagogical workers has been revealed.

It is emphasized that M. M. Darmanskyi stressed the necessity of developing the personality of the teacher, which is inseparably linked to their desire for independent replenishment of knowledge. By analyzing the scientific works of M. M. Darmanskyi, it is concluded that the scientist always paid due attention to the development of the self-educational activity of future teachers, both in the context of his own scientific activity and as the head of an educational institution. The analysis of M. M. Darmanskyi's views on the problem raised provides a basis for outlining the main key positions of the scientist, pedagogue-manager regarding the outlined problem: self-educational activity of the teacher includes systematic work with books, methodical materials, periodicals, participation in scientific and practical conferences, seminars, etc.; the activity of a pedagogical higher education institution must be directed primarily towards the development of the creative personality of the future teacher, the rational organization of the educational process, and the guidance of the formation of general and individual skills of students, their preparation for continuous self-education and self-improvement; self-education is an independent system of work for acquiring knowledge, skills, and abilities, developing a scientific worldview, creative abilities, expanding the experience of valuable attitudes towards the world; self-education is a link in continuous education; the self-education of a pedagogical worker of an educational institution will ensure the continuity of education throughout life, combining all types of education; self-education, self-development, and self-improvement are both a right and a duty of every worker. The main principles underlying the planning of the self-educational activities of teachers are compliance with theory and practice, prospectiveness, pedagogical expediency, objectivity, comprehensiveness, concreteness, adherence to realistic terms, accessibility, and affordability for every teacher, personal responsibility for the quality of self-education. The success of organizing the self-educational activities of pedagogical workers in institutions depends on the organization of interaction with scientific, managerial, cultural, and other educational institutions and centers at all levels of subordination.

Key words: self-education, self-educational activity, scientific and practical legacy, pedagogical personality, scientific and pedagogical views, M. M. Darmanskyi.